

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Nagy Krisztina

Segítő hivatásokat választó hallgatók pályaorientációja a „Partiumban”

DE Bölcsészettudományi Kar
2008.

DEBRECENI EGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA
A NEVELÉS ÉS MŰVELŐDÉS TÁRSADALMI-TÖRTÉNETI ÖSSZEFÜGGÉSEI
DOKTORI PROGRAM

**Segítő hivatásokat választó hallgatók
pályaorientációja a „Partiumban”**

– Doktori (Ph.D) értekezés –

Témavezető: Pusztai Gabriella Ph.D. habil

Készítette: Nagy Krisztina

Debrecen
2008.

A téma körülhatárolása, az értekezés célkitűzése

A magyar társadalom szerkezetének, rétegződésének megismerésére irányuló kutatások és az iskolaszociológiai vizsgálatok eredményei évtizedek óta rámutatnak a társadalmi egyenlőtlenségek problémáira. Több kutatás bizonyította az egyén társadalmi helyzete és foglalkozása, valamint a szülők társadalmi helyzete és gyermekeik iskolai pályafutása közti szoros összefüggést. A mobilitásvizsgálatok, illetve az iskolaszociológiával foglalkozó tanulmányok azt igazolták, hogy az iskolarendszer - a spontán szelekciós mechanizmusa által - nemhogy elősegítené a mobilitást, hanem konzerválja a fennálló társadalmi szerkezetet. Az oktatási rendszer működésére irányuló hatásvizsgálatok kimutatták, hogy a feltételek javításában szerepet játszó tényezők között nagy jelentőséggel bírnak a pedagógusok. Dolgozatunk arra a megközelítésre épül, hogy a mobilitás sikeressége az oktatási rendszerben nyújtott segítségen is múlhat (környezeti feltételek javítása, pedagógusok minősége), és ebben kiemelkedő jelentőségűek lehetnek a segítő hivatásokat gyakorló szakemberek. Értelmezésünkben a segítő hivatások közé tartoznak mind a pedagógusok (óvodapedagógusok, tanítók), mind a szociális szakemberek (szociális munkások, szociálpedagógusok).

Kutatásunk terepéül a „Partiumot” választottuk, mivel a térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket elemző statisztikai adatok szerint az ebben a térségben élő népességet szinte minden mutató tekintetében a kedvezőtlen pozíciók jellemzik. A „Partiumban” különösen fontos az a kérdés, hogy kikből lesznek azok az óvodapedagógusok, és tanítók, akik a hátrányos helyzetű gyerekek tanulási képességeinek fejlesztésében játszanak egy életre meghatározó szerepet, és kik azok a szociálpedagógusok, szociális munkások, akik a szociális hátrányok ledolgozásában, illetve az optimális szocializációt biztosító környezeti adottságok kialakításában tudnak segítséget nyújtani. Kutatásunk arra irányult, hogy feltárjuk az ezeket a professziókat választó hallgatók sajátosságait, azokat a hasonlóságokat és különbségeket, amelyek a pedagógus és szociális pályákat választó fiatalok között tapasztalhatók, egyrészt a szociodemográfiai jellemzők, másrészt a pályaaorientáció alakulása tekintetében. A vizsgálat során a pályaaorientációt egy folyamatként értelmeztük, amely a felsőfokú képzésre való jelentkezéstől a diplomaszerezést követő elhelyezkedésig tart. A folyamat elejére vonatkozóan kutattuk a hallgatók szak- és iskolaválasztási stratégiáit, vizsgáltuk a diákok jelenlegi elképzeléseit választott hivatásukról, illetve a jövőt érintően kérdeztük a pályakezdetéről kialakított álláspontjukat. A „Partium” mint kutatási terep lehetőséget kínált arra is, hogy a Romániában illetve Ukrajnában kisebbségben élő, magyar nyelvű felsőfokú szociális vagy

pedagógus képzésben részt vevő hallgatók pályaeorientációját megismerjük, és összehasonlítsuk a Magyarországon élő fiatalokéval.

A dolgozat a professzióval, professzionalizációval foglalkozó elméletekből indult ki. A dolgozat elméleti része a professzionalizáció-elméletek mellett a pedagógusok, illetve a szociális szakemberek körében végzett magyar empirikus vizsgálatok tapasztalatait is összefoglalja. Ezekbe a témakörökbe jól beleágyazódnak a vizsgálat fő kérdéskörei; a pedagógus illetve szociális szakmákat, mint professziókat választó hallgatók szakmaképe, pályaképe, illetve az a kérdés, hogy a pályaválasztásban maga az adott professzió, és ennek gyakorlásának vágya volt-e a vonzó tényező a hallgatók számára.

A vizsgálat arra is kereste a választ, hogy a képzések milyen szerepet játszanak az adott professzió elsajátítására vállalkozó jelöltek tudásának, készségeinek, vagyis az adott professzió gyakorlásához szükséges kompetenciák kialakításában és a diákok szakmaképének formálásában.

A vizsgálat során megfogalmazott feltételezéseink egy része a két szakma hallgatóinak eltéréseire vonatkozott:

- A szociális vagy pedagógus pálya választása a hallgatók részéről tudatos, jól körülírható motívumokon alapul, s a kétféle szakirányra jelentkező hallgatók pályaeorientációi között jelentős eltérések tapasztalhatók.
- Mindkét szakra jelentkező hallgatók többsége a kedvezőtlenebb pozíciókat foglalják el a társadalmi egyenlőtlenségek különféle dimenzióiban, így a képzésekben való részvétel sokuk számára lehetőség a társadalmi mobilitásra.
- A választott hivatásra vonatkozó elképzelések pontosabban körvonalazódnak a pedagógus szakokra járók esetében.
- Mindkét szakirányban tanuló hallgatók tudtában vannak annak, hogy alacsony presztízsű pályát választottak.
- A két szakterület közül a szociális szakmákat választók érzékelik a szakmájuk társadalmi elismertségét magasabbnak.

Feltételezéseink másik része a regionális eltérésekre vonatkozott:

- A határon túli intézményekben magyar nyelvű szociális vagy pedagógusképzésekben résztvevő fiatalok számára nemcsak a diplomaszerezés fontos, hanem az identitás megőrzése, a szülőföldön maradás és az ott kisebbségben élő magyar közösség segítése, így esetükben céltudatosabb a pályaválasztás.
- A jövőkép és a segíteni akarás mértéke a határon innen és túl tanuló fiatalok között jelentős eltérést mutat, a diplomának megfelelő szakterületen való elhelyezkedési szándék

a határon túl élőknel erőteljesebben jelentkeznek, mint a magyarországi képzésekben résztvevőknél.

Az alkalmazott módszerek

A kutatás során survey típusú nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végeztünk. A „Partium” területén (Magyarország, Románia és Ukrajna határ menti térségében) négy főiskolán (Hajdúböszörmény, Nyíregyháza, Beregszász, Nagyvárad) tanító, óvodapedagógus, szociális munkás, szociálpedagógus képzésben részt vevő, nappali tagozatos, végzős hallgató (összesen 217 fő) megkérdezésére került sor. A diploma megszerzéséhez közel álló diákok esetében már releváns kutatási szempontokat jelenthettek a jövőre, illetve a pályaképre vonatkozó kérdések, melyek kialakulásában a képzés hatásai is fokozottabban érvényesülhettek, mint esti vagy levelező tagozaton.

A kutatás során a hallgatók egy - főként zárt kérdéseket - tartalmazó kérdőívet töltöttek ki. Módszertani szempontból a kvantitatív vizsgálatot tartottuk célravezetőnek, egyrészt azért, mert a kérdőíves módszerrel több hallgató véleményének megismerése vált lehetővé, illetve az azonos kérdésekre adott válaszok alkalmat adtak az összehasonlításra, statisztikai elemzésre, másrészt pedig a kutatásra rendelkezésre álló erőforrások korlátozottsága miatt. Az adatgyűjtés 2005. őszén zajlott. A vizsgálat lebonyolítása minden esetben személyesen történt, abból a megfontolásból, hogy a diákok a kérdőívvel kapcsolatosan felmerülő nehézségek, bizonytalanságok esetén segítséget kaphassanak.

Az adatfeldolgozó munkát az SPSS programmal végeztük, amelynek segítségével a megkérdezettek jellemzőinek leírására, a kétféle professziót választó hallgatók sajátosságai közötti hasonlóságok és különbségek elemzésére alpmegoszlásokat és keresztábrákat készítettünk. A vizsgálatban megkérdezett hallgatók professzió-választási stratégiái valamint a pályaorientációjuk alakulása alapján alakítottuk ki a pályaorientációs magatartás szerinti típusokat.

A teljes minta (N=217) -és különösen a romániai, ukrán diákok- kis elemszáma miatt a vizsgálatból származó adatok természetesen csak megfelelő óvatossággal alkalmasak általános következtetések megfogalmazására a „Partium” területén működő főiskolákon segítő hivatást választó nappali tagozatos hallgatók alapsokaságára vonatkozóan. Emellett több olyan tanulsága van a vizsgálatnak, illetve sok olyan kérdés fogalmazódott meg, amelyek továbbgondolásra, további kutatásokra készítenek.

Eredmények

A kutatási eredmények azt mutatták, hogy a szociális, valamint a tanítói és óvodapedagógusi képzésekben részt vevők esetében másként alakul a pályorientáció, vagyis az a folyamat, melynek során a képzésekre jelentkezőkből a szakmai kihívásokat szívesen vállaló, a professzió gyakorlására alkalmas, kompetens szakember válik. A két csoport pályaválasztásában közös gyökerek, elemek is felfedezhetők, a segítő hivatásról általában alkotott elképzeléseik sok tekintetben hasonlítanak egymáshoz, és tükrözik azokat a jellemzőket, melyeket mindkét professzió kapcsán leír a szakirodalom is. A segítő hivatás választásában visszatükröződik a professzió-elméletek közül a társadalmi funkció orientációjú modellek szemlélete, amelyek szerint a hivatások fontos társadalmi szerepet töltenek be azzal, hogy altruista indíttatásból a közjót szolgálják. Bár a mai magyar társadalomban ilyen értelemben nincs közmegegyezés a segítő hivatások társadalmi funkcióját illetően, a vizsgálati eredmények azt igazolják, hogy a pedagógus és szociális képzésben résztvevő hallgatók pályaválasztásában mindkét szakon a legfontosabb motívumok közé tartozik az emberekkel való foglalkozás vágya és a segítségnyújtási szándék.

A szakmai identifikáció orientációjú professzió-elméletekben megjelenő, a szakmai szocializációt befolyásoló tényezőkről a vizsgálat azt mutatta ki, hogy a két professzió a készségek tekintetében mutat sok hasonlóságot. A szakmai szocializációban fontos szerepet kapnak az elméleti ismeretek és különösen a gyakorlati képzés során szerzett tapasztalatok. Ez a kutatási eredmény egyrészt utalhat arra, hogy a hivatás gyakorlásához szükséges ismeretek minél pontosabb körvonalazása egyéni szinten segíti a szakmai identifikációt, másrészt pedig megerősíti a professzió-kritérium orientációjú elméleti modelleknek azt a megállapítását, hogy a tudásalap meghatározása is azok közé a fontos karakterjegyek közé tartozik, amely fontos szerepet játszik egy hivatás professzióvá minősítésében valamint az egyes professziók egymástól való megkülönböztetésében.

A professzió elméletek önérdék-érvényesítés orientációjú irányzatában megjelenő aspektus tekintetében a pedagógus és szociális pályák esetében (a korábbi kutatások tapasztalatai szerint is) mutatkozik még tennivaló. A jelen vizsgálatban megkérdezett hallgatók maguk is alacsonyra értékelik mindkét hivatás társadalmi presztízsét (különösen a szociális szakmáét), azonban legtöbben egyáltalán nem vállalnának politikai, és csak kevéssé szívesen végeznének döntés-előkészítő, vagy érdekérvényesítő tevékenységeket, kevéssé tartják hivatásukhoz tartozónak a társadalom, vagy egy társadalompolitikai alrendszer működési rendjének megváltoztatására irányuló feladatokat.

A vizsgálat során kirajzolódott egy olyan modell, amely a segítő hivatásokat választó hallgatók pályaorientációjának építkezését mutatja. Ebben a modellben a professzió-elméletek valamennyi irányzata érezteti a hatását. Nemcsak az egyéni szintű szakmai identifikációt, a pályakép alakulásának időbeli megvalósulását és az ebben szerepet játszó tényezőket elemzi, hanem tartalmazza a segítő hivatások funkcionalista megközelítését is, melyhez hozzátartozik a szakmák önérdek-érvényesítő szerepe is. A modellben megjelenik a professzió kritériumok oldaláról történő építkezés is, az egyes professziók közti különbségek, mint lehetséges hatásmechanizmusok alakjában. A modell szerint a pályaorientáció alakulásában négy olyan dimenzió figyelhető meg, melyek változásai, egymásra hatásai együttesen eredményezik a hallgatók szakmai szocializációját. A folyamat alapját jelentő dimenzió a segítő hivatásokról (a szociális és pedagógus pályáról egyaránt), azok társadalmi funkciójáról alkotott elképzelések jelentik, a második fontos dimenzió a személyiségbeli összetevők, készségek képességek sokasága. A harmadik dimenziót a felsőfokú képzés képviseli. A kétféle hivatást választók hozzáállásában ezen a szinten tapasztalhatók lényeges különbségek, melyek aztán a képzés hatásai következtében a negyedik dimenzióban, a szakmakép alakulásában válnak igazán karakteressé.

A kétféle szakirányra jelentkező hallgatók pályaorientációja között jelentős eltérések mutathatók ki, mind a pályaválasztás, mind a pályakép, szakmakép tekintetében. Az óvodapedagógia és tanító szakosokat sokkal tudatosabb pályaválasztás jellemzi, mint a szociális képzésekben részt vevőket. Az, hogy ki miért éppen az adott szakot választja, főként a személyiségbeli összetevőkön múlik, a társadalmi státusz nem játszik szerepet. A szociodemográfiai mutatók tekintetében a két vizsgált szakterület hallgatói között nincs különbség, valamennyi diák a térségre jellemző mutatóknál kedvezőbb körülmények között él. A tanító és óvodapedagógia képzésekben részt vevők karakteres, jól körvonalazható pályaképpel rendelkeznek, a szociális szakosok a szakma tágabb lehetőségeinek is köszönhetően kevésbé világosan látják saját szakmájukat, a hozzá tartozó feladatokat, lehetőségeket, határokat.

A pedagógus hallgatók a képzés megkezdésekor is jobban tudták, hogy mire vállalkoznak, a főiskolán töltött évek nagymértékben segítették további pályaszocializációjukat, és a diplomaszerzéshez közeledve jól felkészültnek érzik magukat a szakterületen való munkára, és közülük sokan szeretnék is kipróbálni magukat a területen. A szociális képzésekben részt vevők kevésbé motiváltan kezdték meg tanulmányaikat, s bár nagyrészt elégedettek az elméleti oktatással, több gyakorlatra lett volna szükségük, hogy pontosabban megismerjék szakterületüket. A diplomaszerzéshez közeledve a pedagógus

szakokon végzőkhöz képest kevesebben érzik azt, hogy kompetenssé váltak a professzió gyakorlására és biztosan a szociális ellátórendszerben szeretnének munkát vállalni.

A romániai és ukrain intézményekben magyar nyelvű szociális vagy pedagógusképzésekben részt vevő fiatalok esetében céltudatosabb pályaválasztás figyelhető meg. A határon túli diákok számára nemcsak a diplomaszerzés fontos, hanem az identitás megőrzése, a szülőföldön maradás és az ott kisebbségben élő magyar közösség segítése is. Az a jelenség, hogy a „Partium” romániai és ukrain részein élő fiatalok túlnyomó többsége csak abba az iskolába, arra az egy képzésre jelentkezett, ahol a kutatás idején tanult, főként a számukra rendelkezésre álló korlátozott lehetőségeket mutatják. A beregszászi és nagyváradi fiatalok pályaválasztási motivációiban az összes megkérdezett jellemző aspektusok (egyéni képességeik, tapasztalataik, az emberekkel foglalkozás, segítési vágy, a képzés vonzó hatása) nagyobb hangsúllyal szerepeltek.

A kutatás eredményei jól mutatják a felsőfokú képzések jelentőségét, a pályaszocializációs funkciók tekintetében tapasztalható különbségeket. Erre a pályorientációs magatartás alapján kirajzolódott hallgatói csoportok szakok szerinti különbségei is utalnak. A hallgatói típusok kialakítása három csoportképzési dimenzió alapján történt: a pályaválasztási stratégiában mutatkozó elkötelezettség, a szakválasztási döntés megítélése és a pályakezdési szándék. A vizsgálatban megkérdezett hallgatók közül a pedagógus szakokon tanuló diákok felénél a professzió választás stratégiájában magas szintű elkötelezettség tapasztalható. A szociális képzésekre bekerült hallgatók felénél a céltudatosság kevésbé jelenik meg a professzió választás stratégiában, és inkább az alacsony, vagy közepes szintű elkötelezettség a jellemző. Egyik képzés sem nagyon tudja megszerettetni az adott szakmát azokkal a fiatalokkal, akik alacsony vagy közepes szintű elkötelezettséggel kerültek a képzésbe, mindkét szakon alacsony az „elcsábított” típusba tartozók aránya. A „céltudatos, elkötelezett,” vagyis motivált és informált hallgatók lényegében a képzés jellegétől függetlenül saját döntésük nyomvonalán haladva mindenképpen elérik a céljukat. A hallgatók negyede „bizonytalan”, vagyis nem magas elkötelezettségű pályakezdő. Ez jelezheti az élethelyzet sajátosságát is, azonban a szociális képzésekben ez a karakter erőteljesebben jelentkezik. A szociális képzések másik jellemző típusa (a szakon tanulók ötödére jellemző) a „próbálkozó”, aki alacsony elkötelezettségű és vélhetően csak a diplomaszerzési vágy hajtja, mert eleve pályaelhagyásra készül. A pedagógus képzések a szociális képzéseknél erősebb pályaszocializációs hatása abban is megnyilvánul, hogy míg a szociális képzés bent tartja a bizonytalanokat, és nagyobb mértékben járul hozzá a szakmai involválódás nélküli diplomaszerzési szükséglet

kielégítéséhez, a pedagógus képzés kilöki azokat, akiket nem tud a pályára szocializálni. A pedagógus szakokon a szociális képzésekhez képest erőteljesebben jelenik meg a „kitartó” és az „eltévedt útkereső” típus. Mindkét karakterhez olyan eredetileg magas-közepes elkötelezettségű fiatalok tartoznak, akiket a képzés kissé elbizonytalanított. A kitartók motiváltságát a képzés nem tudta letörni, és a szakmai pályakezdést tervezik, a „eltévedt útkereső” típus életében is fontos szerepet játszott a képzés: rájöttek, hogy nem ez a nekik való szakterület és elhagyják a pályát.

A „Partium” térségében pedagógus és szociális szakokon tanuló hallgatók körében végzett kutatás eredményeiből általános érvényű következtetések nem vonhatók le, azonban a pályaeorientáció alakulásának analízise által a vizsgálat tapasztalatai hozzásegíthetnek a két professziót választó hallgatók szakmai szocializációjának befolyásolásához, valamint kiinduló alapot és irányvonalat jelenthetnek a témában végzendő további kutatások számára.

A szerzőnek az értekezés tárgyából megjelent publikációi

2001. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógia Tanárképző Főiskolán 1994 és 1998 között végzett szociális munkások szakmai felkészültsége és beválása vezetőik, klienseik és saját megítélésük alapján (társszerzővel). *Szociális munka* XIII. évfolyam 1. 1-49.p.
2003. Oktatás és társadalom. *Szociális munka* XV. évfolyam 1. 3-17.p.
2003. Pályaeorientációs vizsgálatok szociális munkások körében. *Szociális munka* XV. évfolyam 4. 27-47. p.
2004. *Sozialarbeit- und Ausbildung in Ungarn*. In: Winfried Seelisch (Hg): *Soziale Verantwortung in Europa*. Darmstadt, Bogen Verlag 273-285p.
2006. *Partiumi térségben segítő hivatást választó hallgatók pályaeorientációja*. In: Juhász Erika szerk: *Régió és oktatás*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 345-353. p
2007. Részekből egész régió. *Napút* IX. évfolyam május-június 7-11. p.

2008. *Die Entwicklung der Jugendarbeit in Ungarn.* In: Winfried Seelisch Hg.: *Soziale Ausgrenzung in Europa.* Darmstadt, Bogen Verlag (m.a.) 1-10. p.

A szerzőnek az értekezés témájához kapcsolódó konferencia előadásai

III. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, 2003. okt. 9-11.

Segítő hivatást választó, szociális szakos hallgatók szakmaképe – szimpózium

Absztrakt: Konferencia Tartalmi Összefoglalók, 229. p. (Társelőadóval)

A terepgyakorlat helye és szervezésének kérdései a felsőfokú szociális képzésekben -
Szakmai Műhely. PTE IGYFK Szociális munka és Szociálpolitikai Intézet – Magyarországi
Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület (Iskolaszövetség), Szekszárd, 2008. ápr. 3-4.

A gyakorlati képzés jelentősége szociális szakos hallgatók pályorientációjában – szekció
előadás